

ਪਸੂ ਪਾਲਣ ਸੁਣੇਹੇ

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਵੈਟਨਰੀ ਅਤੇ ਐਨੀਮਲ ਸਾਇੰਸਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ (ਪੰਜਾਬ)

'PASHU PALAN SUNEHE'

Vol. 3 No. 4 (July- August, 2023)

ਸੰਪਾਦਕੀ ਬੋਰਡ

ਚੇਅਰਮੈਨ

ਡਾ. ਪਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ
(ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਪਸਾਰ ਸਿੱਖਿਆ)

ਮੈਂਬਰ

ਡਾ. ਮੀਰਾ ਡੀ. ਆਂਸਲ
ਡਾ. ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਹੁੰਦਲ
ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ
ਡਾ. ਇੰਦਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਰਾਕੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਸ਼ਰਮਾ
ਡਾ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਰਕ

ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਲਾ ਪਸਾਰ ਸਿੱਖਿਆ
ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਵੈਟਨਰੀ
ਐਂਡ ਐਨੀਮਲ ਸਾਇੰਸਜ਼
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ
0161-2553364
deegadvasuldh@gmail.com

ਯੂਟਿਊਬ ਚੈਨਲ

'ਮੇਲਿਆਂ' ਚੋਂ ਮੇਲੇ ਰੰਗਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ'

ਪਸੂ ਪਾਲਕ ਵੀਰੋ ਅਤੇ ਭੈਣੋਂ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਪਸੂ ਪਾਲਣ ਦੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਕਿਸਾਨ ਸਾਥੀ, ਬੀਬੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਸਾਲ ਭਰ ਮਿਹਨਤ ਸਦਕਾ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਪਸੂਆਂ ਤੋਂ ਅਨਾਜ, ਦੁੱਧ, ਆਂਡਿਆਂ ਦੀ ਉਪਜ ਰਾਹੀਂ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪੇਟ ਭਰਦੇ ਹਨ।

ਹਾੜੀ- ਸਾਉਣੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਨਿਬੇੜਾ ਕਰਕੇ ਕਿਸਾਨ ਮੇਲਿਆਂ ਦਾ ਰੁਖ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ, ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਾਘੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੋਲਾ ਮੁਹੱਲਾ ਜਿੱਥੇ ਸਾਡੀ ਆਸਥਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ ਉਥੇ ਛਪਾਰ ਦਾ ਬੱਕਰੀਆਂ ਦਾ ਮੇਲਾ, ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਮੇਲਾ, ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਕਿਸਾਨ ਮੇਲਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਵੈਟਨਰੀ ਅਤੇ ਐਨੀਮਲ ਸਾਇੰਸਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਪਸੂ ਪਾਲਣ ਮੇਲਾ ਸਾਡੀ ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਅਹਿਮ ਮੇਲੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਵੈਟਨਰੀ ਅਤੇ ਐਨੀਮਲ ਸਾਇੰਸਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਪਸੂ ਪਾਲਣ ਮੇਲਾ ਸਤੰਬਰ ਵਿੱਚ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਮੇਲੇ ਦੌਰਾਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸੁਧਾਰੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਪਸੂਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਦੇ ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਲਜਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਅਗਾਂਹਵਾਹੂ ਪਸੂ ਪਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਪੁਸ਼ਕਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੋਨੇ-ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਪਸੂ ਪਾਲਕ ਇਸ ਮੇਲੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਰਕਤ ਕਰਕੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਮਾਣ ਵਧਾਉਣਗੇ। (ਸੰਪਾਦਕ)

ਹੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਸੂਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਸਿਫ਼ਾਰਿਸ਼ਾਂ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਈ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਕਾਰਨ ਹੜ੍ਹ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪਸੂਧਨ ਲਈ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹਲਾਤ ਉਤਪਨ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਮੀਂਹ ਅਤੇ ਹੜ੍ਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਕਾਰਨ ਪਸੂਆਂ ਨੂੰ ਛੂਡ ਅਤੇ ਪਰਜੀਵੀ ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੜ੍ਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਕਾਰਨ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਨਮੀ ਦਾ ਪੱਧਰ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮੱਛਰ, ਮੱਖੀਆਂ, ਜੋਕਾਂ ਅਤੇ ਚਿੱਚਤਾਂ ਸਮੇਤ ਪਸੂਆਂ ਦੇ ਪਰਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੱਖੀਆਂ ਅਤੇ ਮੱਛਰਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਕਾਰਨ ਲੰਗਤਾ ਬੁਖਾਰ ਅਤੇ ਕੀਟਾਂ ਰਾਹੀਂ ਫੈਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਰੋਕਖਾਮ ਲਈ ਪੁਖਤਾ ਇੰਡਜ਼ਾਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਚਿੱਚਤਾਂ ਕਾਰਨ ਪਸੂਆਂ ਵਿੱਚ ਚਿੱਚਤੀ ਰੋਗ ਦੇ ਵਧਣ ਦਾ ਖਦਸ਼ਾ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਸੂਆਂ ਦੇ ਵਾਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚਿੱਚਤਾਂ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸੈਂਡ ਦੀ ਫਰਸ਼ ਅਤੇ ਕੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਬਣੀਆਂ ਤਰੇਤਾਂ ਜਾਂ ਵਿਰਲਾਂ ਨੂੰ ਭਰ ਕੇ ਪਸੂਆਂ ਦੇ ਮਾਹਿਰਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਦਵਾਈਆਂ ਦਾ ਛਿੜਕਾਅ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਹੜ੍ਹ ਵਾਲਾ ਪਾਣੀ ਸੈਲਮੋਨੇਲਾ, ਈ ਕੋਲਾਈ, ਕਲੱਸਟ੍ਰੀਡੀਅਮ ਅਤੇ ਲੈਪਟੋਸਪਾਇਰਾ ਵਰਗੇ ਖਤਰਨਾਕ ਕਿਟਾਣੂਆਂ ਨਾਲ ਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੂਸ਼ਿਤ ਪਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਪਸੂਆਂ ਦੇ ਪੇਟ ਦੇ ਪਰਜੀਵੀ ਵੀ ਫੈਲ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਕਰਕੇ ਪਸੂਆਂ ਵਿੱਚ ਪੀਲੀਆਂ ਅਤੇ ਮੌਕ ਵਰਗੇ ਲੱਛਣ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸਲਈ ਪਸੂਆਂ ਨੂੰ ਖੜ੍ਹੇ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖੋ ਅਤੇ ਕਿਰਮ ਰਹਿਤ ਕਰੋ।

ਗਿੱਲ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਪਸੂਆਂ ਦੇ ਖੁਰਾਂ ਦਾ ਗਲਣਾ ਸੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਸੂ ਲੰਗਤਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਸੂਆਂ ਦਿਆਂ ਖੁਰਾਂ ਨੂੰ 5 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਫ਼ਾਰਮਾਲਿਨ ਦੇ ਘੋਲ ਵਿੱਚ ਡੋਬਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਖੁਰਾਂ ਦਾ ਗਲਣ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਾਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਮੀ ਵਧਣ ਕਾਰਨ ਪਸੂਆਂ ਨੂੰ ਗਲਘੋਟੂ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਅਤੇ ਬਨੈਲਾ ਰੋਗ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਢੁੱਧ ਦੀ ਚੁਆਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਣਾਂ ਨੂੰ ਬੀਟਾਡੀਨ ਅਤੇ ਗਲਿਸਰੀਨ ਦੇ 3:1 ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੇ ਘੋਲ ਵਿੱਚ ਡੋਬਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਲੰਪੀ ਚਮੜੀ ਰੋਗ ਅਤੇ ਗਲਘੋਟੂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਪਸੂਆਂ ਦਾ ਟੀਕਾਕਰਨ ਕਰਵਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚਲੀ ਸਿੱਲ੍ਹੇ ਕਾਰਨ ਪਸੂਆਂ ਦੀ ਫੀਡ ਅਤੇ ਤੂਡੀ ਆਦਿ ਨੂੰ ਉਲੀ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪਸੂ ਜ਼ਹਿਰਵਾਦ ਦਾ ਸਿਕਾਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਸੂਆਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਨੂੰ ਸਿੱਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਪੱਠੇ ਅਤੇ ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਕਮੀ ਕਾਰਨ ਪਸੂਆਂ ਦਾ ਰੱਖਿਆ ਤੰਤਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਟਾਮਿਨ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਅਤੇ ਧਾਤਾਂ ਦੇ ਚੂਰੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਪਸੂਆਂ ਦੀ ਰੋਗਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਲਾ ਪਸਾਰ ਸਿੱਖਿਆ

ਗੁਰੂ ਅੰਗਰ ਦੇਵ ਵੈਟਨਰੀ ਅਤੇ ਐਨੀਮਲ ਸਾਇੰਸਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ
ਵੈਟਨਰੀ ਅਤੇ ਐਨੀਮਲ ਸਾਇੰਸਜ਼
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ

ਪਸੂ ਪਾਲਣ ਮੇਲਾ - ਸਤੰਬਰ 2023

ਅਗਾਂਹਵਾਹੂ ਪਸੂ ਪਾਲਕਾਂ ਲਈ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਪੁਰਸਕਾਰ

ਪੁਰਸਕਾਰ ਲਈ ਸ੍ਰੋਟੀਆਂ ਅਤੇ ਇਨਾਮ

ਗਊ ਪਾਲਣ
ਸਨਮਾਨ ਪੱਤਰ, ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ,
ਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਨਕਦ ਇਨਾਮ ਰੁ. 21,000/-

ਮੁਰਗੀ ਪਾਲਣ
ਸਨਮਾਨ ਪੱਤਰ, ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ,
ਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਨਕਦ ਇਨਾਮ ਰੁ. 11,000/-

ਪਸੂ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵਾਧਾ
ਸਨਮਾਨ ਪੱਤਰ, ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ,
ਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਨਕਦ ਇਨਾਮ ਰੁ. 11,000/-

ਅਰਜ਼ੀ ਜਮ੍ਹਾ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਆਖਿਰੀ ਮਿਤੀ: 4 ਅਗਸਤ 2023

ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ
ਪਸਾਰ ਸਿੱਖਿਆ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਲਾ, 62832-97919, 0161-2414026
ਬਿਨੈ ਪੱਤਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਵੈੱਬਸਾਈਟ 'ਤੇ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹਨ
<https://www.gadvasu.in/notices/7922>

ਵੈਟਨਰੀ ਮਾਹਿਰਾਂ ਨੇ ਦੂਸ਼ਿਤ ਪਾਣੀ ਖਿਲਾਫ਼ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ

ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਮੌਸਮ ਫੈਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਵੈਟਨਰੀ ਅਤੇ ਐਨੀਮਲ ਸਾਇੰਸਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਸੈਂਟਰ ਫਾਰ ਵਨ ਹੈਲਥ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਨੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ। ਡਾ. ਬੇਦੀ ਨੇ ਪੀਣ, ਸਰੀਰਕ ਸਫ਼ਾਈ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਮਿਆਰ ‘ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੰਦੇ ਅਤੇ ਦੂਸ਼ਿਤ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਪੀਲੀਆ, ਦਸਤ, ਹੈਜ਼ਾ, ਟਾਈਫਾਈਡ, ਹੈਪਟਾਈਟਸ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਦਾ ਜ਼ਹਿਰਵਾਦ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਕ ਪਰਜੀਵੀ, ਬੈਕਟੀਰੀਆ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਣੂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਿਮਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਿਮਾਰੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੀਅ ਦੂਸ਼ਿਤ ਪਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਪੇਟ ਅਤੇ ਅੰਤੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਰਸਾਤਾਂ ਦੌਰਾਨ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪੀਣ ਦੀ ਜਾਂਚ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਵਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਹੂਲਤ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹੈ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਡੇਅਰੀ ਪਸੂਆਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਨੀਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਵੈਟਨਰੀ ਅਤੇ ਐਨੀਮਲ ਸਾਇੰਸਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਅਤੇ ਵੈਟਨਰੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਕਾਦਮੀ ਵੱਲੋਂ ‘ਡੇਅਰੀ ਪਸੂਆਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਨੀਤੀਆਂ’ ਸੰਬੰਧੀ 21ਵੀਂ ਕਨਵੇਕਸ਼ਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ 1-2 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਕਰਵਾਈ ਗਈ। ਸ੍ਰੀ ਪਰਸੋਤਮ ਰੁਪਾਲਾ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ, ਪਸੂ ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਡੇਅਰੀ ਦੇ ਮੰਤਰੀ, ਸ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਖੁੱਡੀਆਂ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਪਸੂ ਪਾਲਣ, ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ, ਡੇਅਰੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਫੂਡ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਮੰਤਰੀ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ, ਅਕਾਦਮੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਡਾ. ਡੀ ਵੀ ਆਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਾਓ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਉਪ-ਕੁਲਪਤੀ ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਵਡਮੁੱਲੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ।

ਸਫਲ ਸੂਰ ਪਾਲਣ ਲਈ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਸੰਬੰਧੀ ਅਹਿਮ ਨੁਕਤੇ

ਸੂਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿੱਚ ਗੁਲਾਬੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ (ਮੀਟ ਉਤਪਾਦਨ) ਲਈ ਮੁੱਖ ਪਸੂ ਸਾਬਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਫਲ ਸੂਰ ਪਾਲਣ ਲਈ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਸੰਬੰਧੀ ਅਹਿਮ ਨੁਕਤੇ ਜਾਂ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠਾਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

ਸਰੀਰਕ ਵਾਧੇ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ: ਸੂਰ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਵਾਧੇ ਦੀ ਦਰ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਔਸਤ ਦੈਨਿਕ ਭਾਰ ਵਾਧਾ ਲਗਭਗ 150-200 ਗ੍ਰਾਮ/ ਦਿਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੰਡੀਕਰਨ ਦੀ ਉਮਰ (6-8 ਮਹੀਨੇ) ਤੱਕ ਔਸਤ ਦੈਨਿਕ ਭਾਰ ਵਾਧਾ ਲਗਭਗ 500 ਗ੍ਰਾਮ/ ਦਿਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ: ਖੁਰਾਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕੁਸ਼ਲਤਾ (ਐਡੂ ਸ੍ਰੀ ਈ), ਮਤਲਬ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਖੁਰਾਕ (ਸੁਸਕ ਭਾਰ ਅਧਾਰਿਤ) ਸਰੀਰ ਦੇ ਭਾਰ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਜਾਂ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਅਸਲ ਆਰਬਿਕਤਾ ਇਸ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਚੰਗੇ ਫਾਰਮ ਤੇ 2.5 ਤੋਂ 3 ਕਿਲੋ ਖੁਰਾਕ ਮਗਰ ਔਸਤ ਇਕ ਕਿਲੋ ਵਜ਼ਨ ਵਧਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸੂਰ ਫਾਰਮ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ: ਆਸਤੌਰ ਤੇ ਸੂਰ ਫਾਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਬਾਅ ਵਾਲੀਆਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਪਾਈਪਾਂ ਨਾਲ ਸੂਰਾਂ ਅਤੇ ਫਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਤੇ ਧੋਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਦੋ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਨਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪਸੀਨੇ ਦੀਆਂ ਗ੍ਰੰਥਿਆਂ (ਗਲੈਂਡਸ) ਦੀ ਘਾਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਪਾਣੀ ਫਰਸ਼ ਤੇ ਇਕੱਠਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਤੇ ਫਾਰਮ ਨੂੰ ਰੋਗਾਣੂ-ਨਾਸ਼ਕ ਦਵਾਈਆਂ ਨਾਲ ਧੋਣਾ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸੂਰ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਗੱਭਣ ਸੂਰੀ ਨੂੰ ਵੱਖ ਖਾਨੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਬੇਹੁੰਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਹੇਠੇ (ਮਦਕਾਲ) ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਜਨਨ ਪ੍ਰਬੰਧ: ਪ੍ਰਜਨਣਯੋਗ ਸੂਰੀਆਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਹੇਠੇ ਲਈ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵਾਰ ਜਾਂਚ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਹੇਠੇ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੇ 12 ਤੋਂ 24 ਘੰਟਿਆਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ standing heat ਦੇ ਦੌਰਾਨ (ਬੈਕ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਟੈਸਟ ਜਾਂ ਲਾਰਡੋਸਿਸ ਰਿਫਲੈਕਸ ਦੁਆਰਾ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਕੇ) ਨਰ ਸੂਰ ਦੇ ਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਲਿਜਾਕੇ ਮਿਲਾਪ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਦੱਸ ਤੋਂ ਬਾਰਾਂ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਦੋਬਾਰਾ ਮਿਲਾਪ ਵੀ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਟੀਕਾਕਰਨ: ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਖੁਰ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ, ਹੋਮੋਰੈਜਿਕ ਸੇਪਟੀਸੀਮੀਆ ਅਤੇ ਸਵਾਈਨ ਬੁਖਾਰ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਲਈ ਟੀਕਾਕਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਮਲੁੱਪ ਰਹਿਤ ਕਰਨਾ: ਸੂਰ ਫਾਰਮ ਚ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਮਲ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਕੇ ਸਹੀ ਦਵਾਈ ਰਾਹੀਂ ਮਲੁੱਪ-ਰਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਕੀੜੇ-ਮਕੌੜੇ ਜਾਂ ਮਲੁੱਪਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦਵਾਈ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧਕਤਾ ਨਾ ਬਣ ਸਕੇ।

ਬਿਮਾਰ ਪਸੂਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ: ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਫਾਰਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੂਰਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਲੱਛਣ ਲਈ ਨਿਰੀਖਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਾਂਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਢਾਣਾ ਜਾਂ ਵੰਡ ਖਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਲੱਛਣ ਹੋਣ ਤੇ ਜਾਨਵਰ ਦਾ ਜ਼ਲਦੀ ਇਲਾਜ ਜਾਂ ਪਰੀਖਣ/ ਟੈਸਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਖੱਸੀ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਕੈਸਟ੍ਰੋਸ਼ਨ: ਨਰ ਸੂਰਾਂ ਤੋਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਰੀਰਕ ਵਾਧਾ ਲੈਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਗਭਗ 2-3 ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਖੱਸੀ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋਕਿ ਛੋਟੀ ਸਰਜਰੀ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਖੱਸੀ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸੂਰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਰੁੱਪ ਜਾਂ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਵੀ ਆਸਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਵਜਮੇ ਬੱਚੇ (ਪਿਗਲੇਟ) ਦੇ ਦੰਦ ਕਟ ਦੇਣਾ: ਜਨਮ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸੂਰ ਦੇ ਬੱਚੇ (ਪਿਗਲੇਟ) ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਜੋੜੇ (ਉਪਰਲੇ ਅਤੇ ਹੇਠਲੇ ਜਬਾੜੇ ਵਿੱਚ 2-2 ਜੋੜੇ) ਸੂਈ ਵਾਂਗ ਤਿੱਖੇ ਦੰਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਕਲਿੱਪਰ ਜਾਂ ਕਟਰ ਰਾਹੀਂ ਕਟ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਮਾਂ ਦੇ ਲੇਵੇ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਖਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾਂ ਸਕੇ।

ਸੂਰ ਦਾ ਸਮੇਂ- ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਵਜ਼ਨ ਕਰਨਾ

ਖੁਰਾਕ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਲਣਾ

ਪਿਗਲੇਟ ਅਨੀਮੀਆ (ਖੂਨ ਦੀ ਕਮੀ) ਤੋਂ ਬਚਾਅ: ਪਿਗਲੇਟ ਅਨੀਮੀਆ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਉਮਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਹਫ਼ਤਿਆਂ (ਤੀਜੇ ਅਤੇ 13 ਵੇਂ ਦਿਨ) ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਆਯਰਨ ਦੇ ਟੀਕੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਬੀ-ਕੰਪਲੈਕਸ ਟੀਕੇ ਉਮਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਹਫ਼ਤਿਆਂ (ਚੌਥੇ ਅਤੇ 14 ਵੇਂ ਦਿਨ) ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

(ਇੰਨਬਰੀਡਿੰਗ ਡਿਪਰੈਸ਼ਨ) ਤੋਂ ਬਚਾਅ: ਸੂਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਛੋਟੀ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਅੰਤਰਾਲ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਨਰ-ਮਾਦਾ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਜਾਂ ਲਿੰਗਅਨੁਪਾਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਸਟਾਕ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਛੋਟੇ ਸੂਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਨਬੀਡਿੰਗ ਡਿਪਰੈਸ਼ਨ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਲਈ ਪ੍ਰਜਨਣਯੋਗ ਨਰ ਸੂਰਾਂ ਦੀ ਬਦਲੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਫੋਰੋਇੰਗ (ਸੂਣ) ਸਮੇਂ ਨਿਗਰਾਨੀ: ਸੂਰੀਆਂ ਦੇ ਸੂਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲ ਸਟਾਫ਼ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੂਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ (ਰੰਟ/ ਕ੍ਰਿਟ) ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੋ ਸਕੇ, ਸਾਹ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਣ ਤੇ (ਬਾਉਲੀ) ਪਿਆਈ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਨਾਡੂਆ ਰੋਗਾਣੂ-ਮੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਆਦਿ।

ਫੋਸਟਰਿੰਗ (ਉਪਮਾਤਾ ਦਵਾਰਾ ਪੋਸ਼ਣ): ਸੂਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਜਿਵੇਂਕਿ ਮਾਂ ਦੀ ਮੌਤ, ਬਹੁਤ ਜਿਆਦਾ ਬੱਚੇ ਇਕੱਠੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਮਾਂ ਦੇ ਘੱਟ ਦੁੱਧ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਐਮੂ ਐਮੂ ਏ (ਮਾਸਟਾਈਟਸ-ਮੈਟਾਈਟਸ-ਅਗਲੈਕਸਿਆ ਸਿੰਡਰੋਮ) ਵਰਗੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਹੋਣ ਤੇ ਨਵਜਮੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸੂਈ ਹੋਈ ਸੂਰੀਆਂ ਦੇ ਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਪੋਸ਼ਣ ਲਈ ਛੱਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਫੋਸਟਰਿੰਗ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੂਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਫੋਸਟਰ ਸੂਰੀ (ਉਪਮਾਤਾ) ਦੇ ਖਾਣੇ ਵਿੱਚ ਠੰਡੇ ਸਮੇਂ ਚੇ ਕੁਛ ਗੰਧਦਾਰ ਪਦਾਰਥ (ਕ੍ਰੋਸੋਲ, ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਤੇਲ ਜਾਂ ਮਾਂ ਦਾ ਪਿਸ਼ਾਬ ਆਦਿ) ਸਰੀਰ ਤੇ ਲਗਾ ਕੇ ਛੱਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਕਸਾਰ ਗਰੁੱਪ ਬਣਾਉਣਾ: ਸਫਲ ਸੂਰ ਪਾਲਣ ਲਈ ਲਿੰਗ, ਉਮਰ ਅਤੇ ਵਜ਼ਨ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਇਕਸਾਰ ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਗਰੁੱਪ ਬਣਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਲੜਾਈਆਂ ਹੋਣ, ਵੱਧ ਸਥਿਰਤਾ ਹੋਵੇ (ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਇਕਸਾਰ ਵਰਤੋਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਫੀਡ, ਜਗ੍ਹਾ, ਪਾਣੀ ਆਦਿ) ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵੱਧ ਸਰੀਰਕ ਭਾਰ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇ।

ਸਪਲਿਟ ਵੀਨਿੰਗ: ਇਕ ਸੂਏ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਫਰਕ ਜਾਂ ਅੰਤਰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਵੱਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ (3-5 ਹਫ਼ਤਿਆਂ) ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਅਦ (7-8 ਹਫ਼ਤੇ) ਵਿੱਚ ਮਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਪਲਿਟ ਮਿਲਕ ਫੀਡਿੰਗ: ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਆ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਇਕ ਸੂਏ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਫਰਕ ਜਾਂ ਅੰਤਰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਛੋਟੇ/ ਕਮਜ਼ੋਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਜਾਂ ਹਰ ਸਮੇਂ ਦੁੱਧ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤੀਬੰਧਿਤ ਸਮੇਂ ਲਈ ਮਾਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤਕਨੀਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੂਰ ਪਾਲਣ ਦੇ ਕੀਤੇ ਨੂੰ ਵੱਧ ਲਾਭਦਾਇਕ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਸੰਦੀਪ ਕਸਵਾਂ ਅਤੇ ਡਾ. ਅਮਿਤ ਸ਼ਰਮਾ

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ “ਨੀਲਾ ਭੋਜਨ” ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕੀ ਲਾਭ ਹਨ?

ਨੀਲਾ ਭੋਜਨ Blue Food

- ਜਲ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਖੁਰਾਕ ਲਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਜਲਜੀਵਾਂ (ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ) ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਰੰਗ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ “ਨੀਲਾ ਭੋਜਨ”/ “Blue Food” ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੱਛੀ, ਝੀਂਗਾ, ਕੇਕੜੇ, ਸੀਪ, ਡੱਡੂ, ਸੰਘਾੜਾ, ਕਮਲ-ਕੱਕੜੀ, ਹੋਰ ਜਲ-ਬੂਟੀਆਂ (ਐਲਗੀ, ਸੀ-ਵੀਡ, ਡਕਵੀਡ, ਅਜੋਲਾ) ਆਦਿ।
- ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਪਸੂ ਸਰੋਤ ਭੋਜਨ ਸ੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ “ਨੀਲਾ ਭੋਜਨ”, ਜੋ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਪੋਸ਼ਣ ਲਈ ਬਹੁਪੱਖੀ ਵਿਕਲਪ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਉੱਚ ਕੁਆਲਟੀ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੋਟੀਨ ਅਤੇ ਚਰਬੀ (ਓਮੇਗਾ-3 ਪੈਲੀ ਅਨਸੈਚੂਰੇਟਿਡ ਫੈਟੀ ਐਸਿਡ/Omega-3 Polyunsaturated Fatty Acids/PUFA) ਭਰਪੂਰ ਨੀਲਾ ਭੋਜਨ ਲਾਭਦਾਇਕ ਵਿਟਾਮਿਨਾਂ (ਵਿਟਾਮਿਨ A, B6, B12, D ਅਤੇ E) ਅਤੇ ਖਣਿਜ ਤੱਤਾਂ (ਕੈਲਸੀਅਮ, ਡਾਸਫੋਰਸ, ਆਇਰਨ, ਜ਼ਿੰਕ, ਆਇਓਡੀਨ, ਮੈਗਨੀਸੀਅਮ, ਪੋਟਾਸੀਅਮ ਆਦਿ) ਦਾ ਸਰੋਤ ਹੈ, ਜੋ ਦਿਮਾਗੀ ਵਿਕਾਸ, ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ, ਰੋਗ-ਪ੍ਰਤੀਰੋਧਕਤਾ ਅਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਦਿਲ ਲਈ ਬਹੁਤ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ।
- ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਹਤ ਸੰਗਠਨ (World Health Organization/WHO) ਦੀ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ 12 ਕਿਲੋ ਨੀਲਾ ਭੋਜਨ ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਔਸਤ ਸਲਾਨਾ ਜਲ-ਜੀਵ ਖਪਤ 16 ਕਿਲੋ ਹੈ, ਪਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਿਰਫ 7 ਕਿਲੋ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅੰਡੇਮਾਨ ਨਿਕੋਬਾਰ ਅਤੇ ਲਕਸਦੀਪ ਸਮੁੰਦਰੀ ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਹਰ ਵਸਨੀਕ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ 75-125 ਕਿਲੋ ਜਲ-ਜੀਵ/ਨੀਲਾ ਭੋਜਨ ਖਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹਨ।
- ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿੱਚ 2500 ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਲਜੀਵ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਭੋਜਨ ਵਜੋਂ ਫੜਿਆਂ ਜਾਂ ਪਾਲਿਆ (Capture/Wild Fisheries or Aquaculture) ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਉਦਯੋਗ ਨੂੰ ਫਿਸ਼ਰੀਜ਼ ਖੇਤਰ (Fisheries Sector) ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਨੀਲਾ ਭੋਜਨ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 300 ਕਰੋੜ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਤੱਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਪਸੂ ਪ੍ਰੋਟੀਨ ਖਪਤ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਤਕਰੀਬਨ 20% ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ'ਤੇ ਸੀ-ਫੂਡ (Seafood) ਵਜੋਂ ਵੀ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਤੇ 80 ਕਰੋੜ ਲੋਕ ਫਿਸ਼ਰੀਜ਼ ਖੇਤਰ ਤੇ ਅਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ/ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਲਈ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਕੁਲ ਆਬਾਦੀ ਵਿੱਚ ਅੱਗੜਾਂ ਦੀ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਲਗਭਗ 50% ਹੈ।

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ “ਨੀਲਾ ਭੋਜਨ” ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕੀ ਲਾਭ ਹਨ?

- ਸਾਰੀਆਂ ਭੋਜਨ ਉਤਪਾਦਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ (ਖੇਤੀਬਾੜੀ/ਪਸੂ ਪਾਲਣ) ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੀਥੇਨ (NH_4) ਅਤੇ ਕਾਰਬਨ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ (CO_2) ਵਰਗੀਆਂ ਗ੍ਰੀਨ ਹਾਊਸ ਗੈਸਾਂ (Green House Gases/GHGs) ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਵੱਧ ਰਹੇ ਤਾਪਮਾਨ (ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ/Global Warming) ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ।
- ਪਸੂ ਪਾਲਣ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਫਿਸਰੀਜ਼ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿੱਲੇ ਪ੍ਰੋਟੀਨ ਉਤਪਾਦਨ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ CO_2 ਨਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋਕਿ ਬੱਕਰੀ, ਸੂਰ ਅਤੇ ਮੁਰਗੀ ਮੀਟ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਤਕਰੀਬਨ 84%, 51% ਅਤੇ 26% ਘੱਟ ਹੈ।
- ਪ੍ਰਤੀ ਕਿੱਲੇ ਪਨੀਰ ਅਤੇ ਅੰਡਾ ਪ੍ਰੋਟੀਨ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵੀ ਫਿਸਰੀਜ਼ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ 62% ਅਤੇ 16% ਘੱਟ CO_2 ਨਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿੱਲੇ ਦੁੱਧ ਪ੍ਰੋਟੀਨ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿੱਲੇ ਨੀਲਾ ਭੋਜਨ ਪ੍ਰੋਟੀਨ ਉਤਪਾਦਨ ਨਾਲ 17.5% ਵੱਧ CO_2 ਨਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਜੇਕਰ ਸਿਰਫ ਜਲਖੇਤੀ (Aquaculture/Fish Farming) ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ, ਪ੍ਰਤੀ ਕਿੱਲੇ ਨੀਲਾ ਭੋਜਨ ਪ੍ਰੋਟੀਨ ਉਤਪਾਦਨ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲਾ CO_2 ਨਿਕਾਸ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਸੂ ਮਾਸ (ਬੱਕਰੀ/ਸੂਰ/ਮੁਰਗੀ), ਅੰਡੇ, ਪਨੀਰ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਉਤਪਾਦਨ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ CO_2 ਨਿਕਾਸ ਤੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੈ।
- ਸਾਲ 2050 ਤੱਕ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਵਿੱਚ 200 ਕਰੋੜ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਖੁਰਾਕੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ 70% ਜ਼ਿਆਦਾ ਭੋਜਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਮੂਲ ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੇਵਲ ਸਾਡੇ ਸਮੁੰਦਰ ਹੀ 100 ਕਰੋੜ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਨੀਲਾ ਭੋਜਨ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਕਰੋ ਸੰਭਾਲ, ਜੇ ਰਹਿਣਾ ਤੰਦਰੁਸਤ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ।

ਕੁਦਰਤ ਹੈ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ, ਸਰੋਤੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਹਨ ਬੇਮਿਸਾਲ ।

ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਰੱਖਣਾ ਖਿਆਲ, ਭਵਿੱਖੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਬਣੋ ਮਿਸਾਲ ।

(ਡਾ. ਮੀਰਾ ਡੀ ਅੰਸਲ)

ਪਸੂ ਪਾਲਕ ਟੈਲੀ-ਅਡਵਾਈਜ਼ਰੀ ਕੇਂਦਰ

ਪਸੂਆਂ ਸਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਸਲਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਫੋਨ ਨੰਬਰ

62832-97919

62832-58834

ਗਾਂਵਾਂ ਅਤੇ ਮੱਝਾਂ ਵਿੱਚ ਟੀ.ਬੀ ਰੋਗ

ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ 'ਟੀ. ਬੀ.' ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੂਬਰੂ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਈ ਲੋਕ 'ਟੀ. ਬੀ.' ਤੋਂ ਸੰਕ੍ਰਮਿਤ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਇਲਾਜ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਸ਼ਾਇਦ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਟੀ. ਬੀ. ਗਾਂਵਾਂ ਅਤੇ ਮੱਝਾਂ 'ਚ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਇਸ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬੀਮਾਰੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਗਾਂਵਾਂ ਅਤੇ ਮੱਝਾਂ ਦੀ ਟੀ.ਬੀ. ਇੱਕ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਤੇ ਇੱਕ ਪਸੂ ਤੋਂ ਦੂਸਰੇ ਪਸੂ 'ਚ ਫੈਲਣ ਵਾਲੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਨਾਲ ਪਸੂ ਪਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਕਾਢੀ ਮਾਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਸਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

- ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਗਾਂਵਾਂ, ਮੱਝਾਂ ਅਤੇ ਭੇਡਾਂ ਨੂੰ ਇਨਫੈਕਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਸੂਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਮਨੁੱਖਾਂ 'ਚ ਵੀ ਫੈਲ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਪਸੂ ਪਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।
- ਟੀ.ਬੀ. ਮਾਈਕੋਬੈਕਟੈਰਿਅਮ (Mycobacterium) ਨਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਬੈਕਟੀਰੀਆ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਟੀ.ਬੀ. ਦੇ ਲੱਛਣ:-

1. ਪਸੂਆਂ ਵਿੱਚ:-

ਟੀ.ਬੀ. ਪਸੂਆਂ ਵਿੱਚ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਬੀਮਾਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫੇਫ਼ਿਆਂ (lungs) ਨੂੰ ਇਨਫੈਕਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਬੀਮਾਰ ਪਸੂ ਨੂੰ ਲੰਮੀ ਖਾਂਸੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਸੂ ਦੇ ਫੇਫ਼ਿਆਂ 'ਚ ਮੋਟੇ - ਮੋਟੇ ਜਖਮ (granuloma) ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਮਰਨ ਤੇ ਪਸੂ ਦੇ ਫੇਫ਼ਿਆਂ 'ਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਬਿਮਾਰ ਪਸੂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਘੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਜ਼ਨ ਘੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਨਿੱਕਲ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਟੀ.ਬੀ. ਫੇਫ਼ਿਆਂ (lungs) ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅੰਤੜੀਆਂ (Intestine) ਦੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅੰਤੜੀਆਂ ਦੀ ਟੀ.ਬੀ. ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਸੂ ਨੂੰ ਲੰਮੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਦਸਤ (diarrhoea) ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

**ਛੋਟੋ:- ਗਾਂ ਦੇ ਫੇਫ਼ਿਆਂ 'ਚ
ਮੋਟੇ - ਮੋਟੇ ਜਖਮ
(Granuloma)**

2. ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ:-

ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਟੀ.ਬੀ. ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫੇਫ਼ਿਆਂ (lungs) ਨੂੰ ਇਨਫੈਕਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬੀਮਾਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਲੰਮੀ ਖਾਂਸੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਜ਼ਨ ਘੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਸੂਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੀ.ਬੀ. ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਅੰਤੜੀਆਂ (Intestine) ਨੂੰ ਵੀ ਇਨਫੈਕਟ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਗਾਂਵਾਂ ਅਤੇ ਮੱਝਾਂ ਵਿੱਚ ਟੀ.ਬੀ ਰੋਗ

ਟੀ.ਬੀ. ਦਾ ਸੰਚਾਰ:-

1. ਪਸੂਆਂ ਵਿੱਚ:-

- ਪਸੂਆਂ ਵਿੱਚ ਟੀ.ਬੀ ਇੱਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਪਸੂ ਦੇ ਬੀਮਾਰ ਪਸੂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿੱਧੇ ਸੰਪਰਕ 'ਚ ਆਉਣ ਤੇ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।
- ਬੀਮਾਰ ਪਸੂ ਦੀਆਂ ਲਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਦੂਸ਼ਿਤ ਹਵਾ ਨੂੰ ਸਾਹ ਲੈਣ ਤੇ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।
- ਬੀਮਾਰ ਪਸੂ ਦੀਆਂ ਲਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਦੂਸ਼ਿਤ ਫੀਡ ਨੂੰ ਖਾਣ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।
- ਵੱਛੇ-ਵੱਛੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਦੁੱਧ ਰਾਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

2. ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ:-

- ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਟੀ.ਬੀ ਇੱਕ ਬੀਮਾਰ ਪਸੂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿੱਧੇ ਸੰਪਰਕ 'ਚ ਆਣ ਤੇ ਅਤੇ ਬੀਮਾਰ ਪਸੂ ਦੀਆਂ ਲਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਦੂਸ਼ਿਤ ਹਵਾ ਨੂੰ ਸਾਹ ਲੈਣ ਤੇ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।
- ਬੀਮਾਰ ਪਸੂ ਦਾ ਕੱਚਾ ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਤੇ ਵੀ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।
- ਬੀਮਾਰ ਪਸੂ ਦਾ ਕੱਚਾ ਮਾਸ ਪੀਣ ਤੇ ਵੀ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਪਸੂਆਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਬਚਾਵ ਅਤੇ ਰੋਕਖਾਮ:-

ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ :-

1. ਸੰਕ੍ਰਮਿਤ ਪਸੂ ਦੇ ਕੱਚੇ ਮਾਸ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਸੇਵਨ ਨਾ ਕਰੋ।
2. ਸੰਕ੍ਰਮਿਤ ਪਸੂ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖੋ।
3. ਫਾਰਮ ਤੇ ਸਾਫ਼-ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖੋ।

ਪਸੂਆਂ ਵਿੱਚ :-

1. ਸ਼ੱਕੀ ਪਸੂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਟੂਬਰਕੂਲੀਨ ਟੈਸਟ (Tuberculin Test) ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਵਾਓ ਅਤੇ ਸੰਕ੍ਰਮਿਤ ਪਸੂ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਸਿਹਤਮੰਦ ਪਸੂਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖੋ।
2. ਨਵੇਂ ਲਿਆਂਦੇ ਪਸੂ ਦੀ ਵੀ ਟੂਬਰਕੂਲੀਨ ਟੈਸਟ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਕਰਵਾਓ।
3. ਸੰਕ੍ਰਮਿਤ ਪਸੂ ਦੀ ਕੱਚੀ ਬਉਲੀ ਤੇ ਕੱਚਾ ਦੁੱਧ ਪਸੂਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਪਿਲਾਓ।
4. ਰੋਗੀ ਪਸੂਆਂ ਨੂੰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਪਸੂਆਂ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਰੱਖੋ।

ਗਾਂ ਵਿੱਚ ਟਿਊਬਰਕੂਲੀਨ ਟੈਸਟ

(ਡਾ. ਵਰੁਨ ਬਾਸੇਸਰ ਅਤੇ ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰ ਸਿੰਘ)

ਬ੍ਰਾਇਲਰ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਬ੍ਰਾਇਲਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦਿਨ ਦੇ ਚੂਚਿਆਂ ਲਈ ਪਾਲਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨਾ, ਫਾਰਮ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਨਾ, ਫੀਡ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇਣਾ, ਰੋਗ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦੇ ਉਪਾਅ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਲਾਭਦਾਇਕ ਮੰਡੀਕਰਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਸਫ਼ਾਈ ਅਤੇ ਕੀਟਾਣੂਨਾਸ਼ਨ

ਪੋਲਟਰੀ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ ਚੂਚਿਆਂ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਫਾਰਮ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪੂੜ ਅਤੇ ਰੋਗਾਣੂ-ਮੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਾਇਲਰ ਚੂਚਿਆਂ ਦੇ ਅਗਲੇ ਬੈਚ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ (ਲਗਭਗ 10-15 ਦਿਨ) ਲਈ ਖਾਲੀ ਡੱਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ ਰੋਗ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਣੂਆਂ ਦੇ ਇੱਕਠੇ ਹੋਏ ਲੋਡ ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ, ਮੁਰਗਿਆਂ ਦੇ ਸਹੀ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਉਪਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਧਾਰਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲਤਾ ਰੋਗਾਣੂਆਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਧਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਾਅਦ ਦੇ ਬੈਚਾਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਵਿਕਾਸ ਦਰ ਅਤੇ ਘੱਟ ਫੀਡ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਪ੍ਰਕੋਪ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਬੈਚ ਵੇਚਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਫੀਡ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਵਾਲੇ ਬਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਗੜ ਕੇ ਧੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਸੁਕਾ ਕੇ ਫਿਰ ਇੱਕ ਸਾਫ਼ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਸਟੋਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬਚੇ ਹੋਏ ਕੂੜੇ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ (ਪੋਲਟਰੀ ਲਿੱਟਰ) ਨੂੰ ਚੁਕਵੀਂ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਟੋਆ ਪੱਟ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਫਰਸ਼ ਅਤੇ ਫਾਰਮ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਛੱਤ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਲੱਗੇ ਜਾਲੇ ਅਤੇ ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਚਿਪਕੇ ਹੋਏ ਖੰਭ (ਪਰ) ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਲਿੱਟਰ (ਵਿਛਾਉਣਾ) ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਬ੍ਰਾਇਲਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਡੀਪ ਲਿੱਟਰ' 'ਤੇ ਹੀ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫਰਸ਼ ਤੇ ਪਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਹਨ ਜੋਨੇ ਦੇ ਛਿਲਕੇ, ਲੱਕੜ ਦਾ ਬੂਰਾ ਅਤੇ ਤੂੜੀ ਵੀ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਲਿੱਟਰ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਸਥਾਨਕ ਉਪਲਬਧਤਾ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਲਿੱਟਰ ਦੀ ਮੋਟਾਈ 5 ਸੈਂਟੀਮੀਟਰ ਤੱਕ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਲਿੱਟਰ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਸੁੱਕਾ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਦੋ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਬਾਅਦ, ਰੰਬੀ ਜਾ ਕਹੀ ਨਾਲ ਲਿੱਟਰ ਨੂੰ ਹਲਕੀ ਗੋਡੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਲਿੱਟਰ ਜੰਮ ਕੇ ਸਖ਼ਤ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਫੀਡ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਵਾਲੇ ਬਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾਣਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂਕਿ ਲਿੱਟਰ ਨਾਲ ਫੀਡ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਖਰਾਬ ਨਾ ਹੋ ਜਾਣ। ਲਿੱਟਰ ਵਿੱਚ ਨਮੀਂ ਦਾ ਉੱਚ ਪੱਧਰ, ਮੁਰਗਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੁਰਗਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਿੱਠਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਲਿੱਟਰ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਨਮੀਂ ਦਾ ਪੱਧਰ ਹਰ ਦਿਨ ਵਧਦਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਇਹ ਸੈਂਡ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਮੋਨੀਆ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰੇਗਾ।

ਜੇਕਰ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਅਮੋਨੀਆ ਦਾ ਪੱਧਰ 25 ਪੀਪੀਐਮ (ppm) ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਬ੍ਰਾਇਲਰ ਪੰਛੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਣਾਅ ਦੇ ਆਧੀਨ ਹੋਣਗੇ। ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਨੱਕ ਦੀ ਝਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਜਲਣ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੁਰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇਆਰਾਮੀ ਘੱਟ ਖੁਗਾਕ ਦਾ ਸੇਵਨ ਅਤੇ ਘੱਟ ਵਿਕਾਸ ਹੋਵੇਗਾ।

ਬ੍ਰਾਇਲਰ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਮੁਰਗੀਆਂ ਬ੍ਰੋਨਕਾਈਟਸ, ਸਾਹ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਕੋਕਸੀਡਿਸ਼ਿਸ ਵਰਗੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਨਮੀਂ ਦਾ ਪੱਧਰ ਲਿੱਟਰ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਲਿੱਟਰ ਢਿੱਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਜੇਕਰ ਲਿੱਟਰ ਗਿੱਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲਿੱਟਰ ਵਿੱਚ ਸੁੱਕੀ ਸਮੱਗਰੀ ਪਾਓ। ਉਚਿਤ ਹਵਾਦਾਰੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾ ਕੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਮੀਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ। ਕਦੇ ਵੀ ਪੁਰਾਣੇ ਲਿੱਟਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਰੋਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਬਰੂਡਿੰਗ ਲਈ ਰੋਸ਼ਨੀ ਤਿੰਨ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਤੱਕ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਕੁੱਲ 16 ਘੰਟੇ ਲਈ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਇੱਕ ਫੋਟੋ ਪੀਰੀਅਡ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਸੂਰਜ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਰੋਸ਼ਨੀ + ਬਲਬ ਨਾਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਬਣਾਉਣੀ ਲਾਈਟ)। ਪੋਲਟਰੀ ਫਾਰਮ ਦੇ ਹਰ 10 ਵਰਗ ਮੀਟਰ ਖੇਤਰ ਲਈ ਇੱਕ 60 ਵਾਟ ਦਾ ਬਲਬ ਲਗਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦਿਨ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਲਈ ਬਲਬ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਾਉਣਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਬ੍ਰਾਇਲਰ ਪੰਛੀ ਵੱਧ ਫੀਡ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਕ ਘੰਟੇ ਦਾ ਵਕਫ਼ਾ ਦੇਕੇ ਪੂਰੀ ਰਾਤ ਰੋਸ਼ਨੀ ਉਪਲੱਬਧ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਗਰਮੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ

ਪੋਲਟਰੀ ਪੰਛੀ ਗਰਮੀ ਨਾਲ ਵੱਧ ਪੀੜਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਦਿਨ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ 35°C ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਵੱਧ ਤਣਾਅ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਮੁਰਗਿਆਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਫੀਡ ਦਾ ਸੇਵਨ, ਮਾੜੀ ਵਿਕਾਸ ਦਰ ਅਤੇ ਮੌਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੋਲਟਰੀ ਫਾਰਮਾਂ ਦਾ ਗਲਤ ਡਿਜ਼ਾਇਨ, ਨਿਰਧਾਰਤ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਚਾਈ ਵਾਲੀਆਂ ਕੰਧਾਂ, ਐਸਬੈਸਟਸ ਵਾਲੀ ਛੱਤ, ਮੁਰਗਿਆਂ ਦੀ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਘਣਤਾ, ਫਾਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗਰਮੀ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਗਰਮੀ ਦੇ ਤਣਾਅ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਇਮਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗਰਮੀ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ, ਜਾਂ ਇਮਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਗਰਮੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੰਧਾਂ ਦੀ ਇਨਸੂਲੇਸ਼ਨ, ਜਾਂ ਛੱਤ 'ਤੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਦਦਗਾਰ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਗਰਮੀਆਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਉੱਚ ਤਾਪਮਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਉੱਚ ਨਮੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰੀਰਕ ਗਰਮੀ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਛੱਤ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਛਿੜਕਣ ਨਾਲ, ਦਿਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਫਾਰਮ ਦੇ ਤਾਪਮਾਨ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਲਿਆਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀ ਪੰਛੀ ਦੀ ਥਾਂ ਨੂੰ 20 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੱਕ ਵਧਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੁਰਗਿਆਂ ਦੀ ਘਣਤਾ ਘਟਾਈ ਜਾ ਸਕੇ। ਪਾਣੀ ਵਾਲੇ ਬਰਤਨ ਵੀ 30-50 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੱਕ ਵਧਾਏ ਜਾਣੇਂ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਠੰਡਾ ਪਾਣੀ ਭਰਪੂਰ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤਣਾਅ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਵਿਟਾਮਿਨ-ਸੀ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਲੈਕਟਰੋਲਾਈਟਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬ੍ਰਾਇਲਰਾਂ ਦੇ ਗਰਮੀ ਦੇ ਤਣਾਅ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦਗਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗਰਮ ਮੌਸਮ ਦੌਰਾਨ ਸਿਰਫ਼ ਸਵੇਰੇ ਅਤੇ ਦੇਰ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਫੀਡ ਦੇਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(ਡਾ. ਐਸ. ਕੇ. ਦਾਸ ਅਤੇ ਡਾ. ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ)

ਸਾਈਲੇਜ (ਚਾਰੇ ਦਾ ਆਚਾਰ) ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਸਾਈਲੇਜ (ਪਸੂਆਂ ਦੇ ਆਚਾਰ) ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਸੂਆਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਚਾਰਾ ਉਪਲੱਬਧ ਨਾ ਹੋਣ ਤੇ, ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਦੀ ਘਾਟ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕੁੱਲ ਮਿਸ਼ਨ ਰਾਸ਼ਨ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਈਲੇਜ ਉਹ ਉਤਪਾਦ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਦੀ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਐਨਾਰੋਬਿਕ ਫਰਮੈਟੇਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਈਲੇਜ ਦੀ ਨਮੀ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਐਨਸਿਲਿੰਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਸੂਆਂ ਦੇ ਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸਾਇਲੇਜ ਵਿੱਚ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਉ. ਸਾਈਲੇਜ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਟੀਚੇ :

1) ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਦੀ ਸੋਖੀ ਸੰਭਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 2) ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣਾ। 3) ਘੱਟ ਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਦੀ ਜਿਆਦਾ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। 4) ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਦੀ ਲੰਮੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਸੰਭਾਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਅ. ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਤਰੀਕੇ:

1. ਬਣਤਰ

ਪੱਠਿਆਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੱਤੇ, ਤਣੀਆਂ ਤੇ ਛੱਲੀ ਦੀ ਸਾਈਲੇਜ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਛਾਣ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸੜੀ-ਗਲੀ ਸਾਈਲੇਜ: ਹਵਾ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਡਰਾਈ ਮੈਟਰ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਈਲੇਜ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਵੱਧ ਨਮੀ ਦਾ ਸਾਈਲੇਜ: ਗਲਣ ਯੋਗ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਕਰਕੇ ਸਾਈਲੇਜ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਘਾਟ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਘੱਟ ਨਮੀ ਦਾ ਸਾਈਲੇਜ: ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਚਾਰ (ਸਾਈਲੇਜ) ਵਿੱਚ ਤਾਪ ਵੱਧ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰੋਟੀਨ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ।

2. ਰੰਗ

ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਪਸੂਆਂ ਦਾ ਆਚਾਰ ਹਰੇ ਅਤੇ ਹਲਕੇ ਸੁਨਿਹਰੀ ਰੰਗ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਭੂਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਪਸੂਆਂ ਦੇ ਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਉੱਲੀ ਲੱਗਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਵੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗੂੜਾ ਹਰਾ: ਖਰਾਬ ਮੌਸਮ ਜਾ ਗੁਰਜਾਈ ਫਲੀਦਾਰ ਸਾਈਲੇਜਾਦਾ ਸੀਮਤ ਫਰਮੈਟੇਸ਼ਨ ਹੋਣਾ

ਹਰੇ ਤੋਂ ਸੁਨਿਹਰੀ: ਚੰਗੇ ਪਸੂਆਂ ਦੇ ਆਚਾਰ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ

ਖਾਖੀ: ਦੇਰੀ ਨਾਲ ਵਾਡੀ ਕਰਨ ਵਜੋਂ ਡਰਾਈ ਮੈਟਰ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋਣ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ

ਭੂਰੇ ਤੋਂ ਗੂੜਾ ਭੂਰਾ: ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਾਪ, ਤਾਪਮਾਨ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਘੱਟੋਂ ਦਬਾਬ ਕਰਕੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ

ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਸਾਈਲੇਜ: ਉੱਲੀ ਲੱਗਣ ਕਰਕੇ ਆਚਾਰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕਾਲਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

3. ਸੁਗੰਧ

ਚੰਗੀ ਸਾਈਲੇਜ ਵਿੱਚ ਸੁਗੰਧ ਸਿਰਕੇ ਵਰਗੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਸੂਆਂ ਦੇ ਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਦੁਰੰਗਧ ਆਉਣ ਦਾ ਭਾਵ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਬੂਟੇਰਿਕ ਐਸਿਡ ਦੀ ਮੌਜਦਗੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਉੱਪਰ ਘੱਟ ਦਬਾਬ ਜਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਕਸੀਜਨ ਦੀ ਮੌਜਦਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਾਈਲੇਜ (ਚਾਰੇ ਦਾ ਅਚਾਰ) ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ

੪. ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੇ ਰਾਸਾਂਥਿਕ ਤਰੀਕੇ

1. ਪੀ ਐਚ

ਖੇਤ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਕਿਸਾਨ ਪੀ ਐਚ ਸਟਰਿਪ ਰਾਹੀਂ ਪਸੂਆਂ ਦੇ ਆਚਾਰ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਸੌਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮਾਪਦੰਡ	ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ
4 ਤੋਂ ਘੱਟ	ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ
4 ਤੋਂ 4.3 ਵਿਚਕਾਰ	ਚੰਗਾ
4.4 ਤੋਂ 5 ਵਿਚਕਾਰ	ਠੀਕ ਠਾਕ
5 ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ	ਮਾੜਾ

3. ਜੈਵਿਕ ਐਸਿਡ/ ਆਰਗੈਨਿਕ ਐਸਿਡ

ਅਚਾਰ ਬਣਨ ਵੇਲੇ ਪੱਠਿਆਂ ਦਾ ਪੀ ਐਚ ਲੈਕਟਿਕ ਐਸਿਡ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ‘ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਅਚਾਰ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਮਾਪਦੰਡ	ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ
ਲੈਕਟਿਕ ਐਸਿਡ	ਮੁੱਢਲਾ ਐਸਿਡ ਜੋ ਆਚਾਰ ਦੀ ਪੀ ਐਚ ਘੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਐਸਟਿਕ ਐਸਿਡ	ਡਰਾਇ ਮੈਟਰ ਦਾ < 3-4%
ਪ੍ਰੋਪੀਓਨਿਕ ਐਸਿਡ	< 1%
ਬਿਊਟੀਰਿਕ ਐਸਿਡ	ਕਲੋਸਟੀਡੀਆ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

2. ਡਰਾਈ ਮੈਟਰ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ

ਆਮ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਪਸੂਆਂ ਦਾ ਆਚਾਰ ਬਣਾਉਣ ਵੇਲੇ ਗਲਣ ਯੋਗ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਔਸਤਨ 10-12% ਤੱਕ ਘਾਟ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਮਾਪਦੰਡ	ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ
ਕਟਾਈ ਵੇਲੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ	1-2%
ਆਕਸੀਜਨ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਕਰਕੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ	1.7%
ਗਲਣ ਵੇਲੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ	2-4%
ਰਿਸਾਅ	7-10%

4. ਫਲੈਗ ਪੁਆਇੰਟ

ਮਾਪਦੰਡ	ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ
<20	ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਗੁਣਵੱਤਾ
21-40	ਘੱਟ ਗੁਣਵੱਤਾ
41-60	ਮਧੀਮ ਗੁਣਵੱਤਾ
61-80	ਚੰਗੀ ਗੁਣਵੱਤਾ
81-100	ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਗੁਣਵੱਤਾ

- ਚਾਰੇ ਦੀ ਕਿਸਮ, ਵਾਢੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਉਪਰ ਆਚਾਰ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਬਹੁਤ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਜਰੂਰ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਸਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਕ ਪੱਧਰ ਉਪੱਤ ਸਾਈਲੇਜ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਜਰੂਰੀ ਹੈ।

(ਡਾ. ਨੀਤੀ ਲਖਾਨੀ)

ਜੁਲਾਈ- ਅਗਸਤ ਦੌਰਾਨ ਪਸੂ ਪਾਲਕਾਂ ਲਈ ਮੁੱਖ ਰੁਝੇਵੇਂ

ਇਸ ਸਾਲ ਜੁਲਾਈ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਬਰਸਾਤਾਂ ਦਾ ਆਗਮਨ ਜਲਦੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੀਂਹ ਜੁਲਾਈ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬਰਸਾਤਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਧੂਪ ਨਿੱਕਲਣ ਨਾਲ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਨਮੀ ਵਧ ਜਾਵੇਗੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਸੂਆਂ 'ਤੇ ਪਰਜੀਵੀਆਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਵੀ ਵੱਧ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਡੇਅਰੀ ਫ਼ਾਰਮਿੰਗ

ਮਾਹਿਰ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਜਾਂਚ ਅਨੁਸਾਰ ਪਸੂਆਂ ਨੂੰ ਚਿੱਚੜਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਦਵਾਈ ਦਿਉ।

ਪਸੂਆਂ ਦੇ ਸ਼ੈਂਡ ਵਿੱਚ ਚਿੱਚੜਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਦਵਾਈਆਂ ਦਾ ਛਿੜਕਾਅ ਕਰੋ।

ਫ਼ਾਰਮ ਵਿੱਚ ਬਾਇਉਸਿਕਿਊਰਿਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰੋ।

ਪਸੂਆਂ ਨੂੰ ਗਿੱਲੇ ਪੱਠੇ ਨਾ ਪਾਉ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਫ਼ਾਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਬੱਕਰੀ ਪਾਲਣ

ਜਿਹੜੀਆਂ ਬੱਕਰੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਦੋਂ ਮਹੀਨੇ ਗੱਭਣ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੋਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪਾਈਆ ਖੁਰਾਕ ਵੱਧ ਪਾਉ ਤਾਂ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਂਡਾਦਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਂਡੇ ਬਣਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜੌੜੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਸਾਰ ਵਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਗਲੇ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਦੌਰਾਨ ਬੱਕਰੀਆਂ ਦੀ ਖਰੀਦ ਨਾ ਕਰੋ। ਮੌਸਮ ਦੇ ਦਬਾਅ ਅਤੇ ਬਦਲਾਅ ਕਾਰਨ ਬੱਕਰੀਆਂ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮੁਰਗੀ ਪਾਲਣ

ਆਂਡੇ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁਰਗੀਆਂ ਨੂੰ 21 ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ 16 ਘੰਟੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਬ੍ਰਾਇਲਰ ਮੁਰਗੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ੈਂਡ ਵਿੱਚ ਸੁੱਕ ਦਾ ਖਾਸ ਖਿਆਲ ਰੱਖੋ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਾਧੂ ਨਮੀ ਨਾ ਬਣ ਰਹੀ ਹੋਵੇ।

ਸੂਰ ਪਾਲਣ

ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਅਫ਼ਰੀਕਨ ਸਵਾਈਨ ਫ਼ੀਵਰ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਜੀਵ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੋ।

ਸੂਰਾਂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਜਾਂਚ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹੋ ਤਾਂ ਕਿ ਬਾਹਰੀ ਪਰਜੀਵੀਆਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਸੂਰਾਂ ਦੇ ਮਲ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਵਾ ਕੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਪਰਜੀਵੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਕੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਦਵਾਈ ਦਿਉ।

ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ

ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚੱਲ ਰਹੀ ਬੱਦਲਵਾਈ ਕਾਰਨ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਵੀ ਏਰੋਸ਼ਨ ਜਾਰੀ ਰੱਖੋ।

ਮੀਂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਕਾਰਨ ਤਲਾਅ ਦੀ ਪੀ ਐਂਚ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਕੇ ਚੂਨੇ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ।

(ਡਾ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਅਰਨਬੀਰ ਸਿੰਘ)